

opbouwwerk als een sociaal-agogische methode

dr. a. j. m. van tinnen | dr. w. a. c. zwanikken

sociale bibliotheek · van loghum slaterus

dr. a. j. m. van tinnen
dr. w. a. c. zwanikken

opbouwwerk
sociaal-agogisch

H 11 a
Tien
o

3401 011 9174

Inhoud

WOORD TEN GELEIDE	9
I. HET FUNCTIONEREN VAN DE SAMENLEVING	11
A. <i>Veranderingen</i>	11
1. De sterke groei van de bevolking	12
2. Ontwikkeling van de technische kennis	12
3. Industrialisatie en groei van de dienstensector	16
4. Urbanisatie	17
5. Stijging van de welvaart	18
6. Wijzigingen in het waarden- en normenpatroon	18
B. <i>Het onbehagen</i>	20
1. Een kritische houding bij de staatsburgers ten aanzien van de politieke partijen	21
2. Toename van het verschijnsel rel en protest	22
3. De ingezonden brief	23
4. De groeiende afkeer van onbegrijpelijke en ontoegankelijke organisatiestructuren	24
C. <i>Welzijn en welzijnsbeleid</i>	28
1. Het begrip welzijn	28
2. Streven naar meer welzijn	30
3. Welzijnsbeleid	31
<i>Samenvatting hoofdstuk I</i>	32
II. WERKEN AAN HET SAMENLEVEN	34
A. <i>Het ontstaan van het Nederlandse maatschappelijke opbouwwerk</i>	35
1. <i>Welzijnsbeleid in de ontwikkelingsgebieden</i>	35
2. <i>De bijdrage van het particuliere initiatief</i>	39
B. <i>De ontwikkeling van de theorie</i>	45
1. <i>Momenten uit de Amerikaanse theorievorming</i>	45
2. <i>Theorievorming in Nederland</i>	51

© 1969 Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij N.V., Deventer
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

C. Enkele fundamentele begrippen	52
1. Samenlevingsopbouw	53
2. Maatschappelijke opbouw	54
3. Methodisch opbouwwerk	57
Samenvatting hoofdstuk II	60
III. OPBOUWWERK ALS EEN SOCIAAL- AGOGISCHE METHODE	63
A. Essentiële elementen van de methode	63
1. Cliënt-systemen in het opbouwwerk	64
a. Structuur en functie van cliënt-systemen	64
b. Omvang en bewerkbaarheid van cliënt-systemen	65
c. Aard van de behoeften en activeringsmogelijkheid in het cliënt-systeem	66
2. De rol van de opbouwwerker	67
a. Non-directief werken	67
b. Doelstelling	68
c. Functievervulling	68
d. Aspecten van de rol	70
3. Principes van benadering	71
B. Instrumenten en technieken van het opbouwwerk	73
1. Zelf-onderzoek en intergroepswerk	74
2. Technieken	78
a. Technieken voor verkenning en diagnose	78
b. Technieken voor sociale motivering en stimulering	80
c. Technieken van programmering en organisatie	82
d. Technieken van evaluatie	83
e. Ondersteunende technieken	85
C. Strategie van de werker	87
1. De strategie in de verschillende fasen van een project	88
a. De initiatieffase	88
b. De diagnostische fase	89
c. De fase van de planning en besluitvorming	90
d. De fase van de evaluatie	92
2. De elementen van de strategie	93
3. Complicerende factoren	98
Samenvatting hoofdstuk III	99

IV. DE PRAKTIJK VAN HET OPBOUWWERK 102

A. Een solidariteitsvoorziening in een nieuwe kleine stadsbuurt - een soliste aan het werk	103
1. Het probleem	103
2. De aanpak	104
3. Evaluatie	106
B. Werken aan pedagogische problemen in een halfverstedelijkte plattelandsregio - een team-benadering	107
1. Problematiek	108
2. De aanpak	109
3. Evaluatie	112
C. Nabeschouwing: De opbouwwerker in actie	114
1. Vooronderzoek en contactlegging	115
2. Diagnose en motivering	115
3. Zelf-planning en programmering	116
4. Uitvoering en actie, institutionering daarvan	117
Samenvatting hoofdstuk IV	117

V. INSTELLINGEN VOOR OPBOUWWERK 120

A. Instellingen op de micro-schaal	122
B. Instellingen op de meso-schaal	125
C. Instellingen op de macro-schaal	128
D. Nabeschouwing m.b.t. de diverse schalen	133
E. Bijzonder opbouwwerk	135
Samenvatting hoofdstuk V	136

VI. TEN BESLUIT 138

A. De toekomst en het welzijnsbeleid	139
B. De toekomst van het opbouwwerk	142
1. De ontwikkeling van de methode	142
2. De schaarste aan werkers en hun onherkenbaarheid	143
3. De organisatiestructuur	145

BIJLAGEN 146

I. Voorbeeld van een spontaan proces van maatschappelijke opbouw	147
--	-----

opbouw	150
III. Praktische oefening: Diagnose en therapie	162
IV. Praktische oefening: Rollenspel	165
V. Het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw	170
LITERATUUR	172
NOTEN	184

De auteurs van dit boek zijn er zich van bewust, dat het verschijnen van dit boek verschillende reacties zal oproepen. Een ervan zal zijn of de tijd rijp was om een poging te wagen tot formulering te komen van een min of meer theoretisch concept, terwijl de meningen over het opbouwwerk in Nederland nog zo weinig met elkaar in overeenstemming zijn.

Hun overweging is geweest, dat er eenmaal een begin moet worden gemaakt, hoeveel er ook op een dergelijke eerste vormgeving zal zijn aan te merken. Zij hopen met deze inleiding een gesprek op gang te brengen, dat uiteindelijk de bestaande leemte in theorievorming in Nederland kan opvullen.

Veel profijt hebben de auteurs getrokken uit de bij dezelfde uitgeefster verschenen terreinverkenning van Meijuffrouw Boer, een boek dat niet alleen om zijn pionierskarakter een blijvende plaats in de Nederlandse opbouwwerk-literatuur verdient te behouden, en waarnaar herhaaldelijk wordt verwezen.

Dit boek dient vooral als een poging tot aanvulling daarvan te worden gezien. Het is de auteurs vooral begonnen om het methodisch handelen. Zij zijn er zich van bewust, dat hier een andere bron van reacties zal liggen. Is er in het opbouwwerk wel sprake van een methode? En voorts, waarom dient zo sterk benadrukt te worden, dat het gaat om een sociaal-agogische methode?

Dit boek richt zich vooral op studenten van Sociale Academies. Deze instellingen zullen straks vooral de krachten moeten gaan leveren, die vaak op bescheiden schaal sociaal-agogisch aan de samenleving moeten werken. Op de vaardigheid van deze werkers komt het aan. De auteurs hopen overigens dat dit boek ook in ruimere kring belangstelling zal krijgen.

's-Gravenhage
Voorjaar 1969

A. J. M. van Tienen
W. A. C. Zwanikken

b. *De dienstverlenende instanties en organisaties.* Als een bevolking betrokken is bij het ontdekken en verhelpen van bepaalde welzijns-tekorten, is dat op zich niet voldoende. Als de bevolking van een wijk meent dat er meer aan jeugdwerk gedaan moet worden, is deze constatering niet voldoende: er zal een organisatie moeten komen, een instantie die bepaalde taken ter hand neemt. Dat is op zichzelf niet bijzonder, maar deze dienstverlenende instanties gaan, nadat zij ontstaan zijn, een eigen leven leiden, soms los van de problemen en groeperingen waarvoor zij bedoeld zijn. Op zich vormen zij een eigen krachtenveld: de instellingen, de welzijnsinstituten, vele ontstaan door de werking van het zogenaamde particuliere initiatief.

c. Tenslotte is er *de overheid* die invloed kan doen uitgaan op het welzijn. De overheid is niet één homogeen verschijnsel. Op nationaal niveau zijn er de diverse ministers en hun departementen, gecontroleerd door het parlement. Er is een provinciale overheid en er zijn gemeentelijke overheden. Vaak is het welzijnsbeleid een onderonsje tussen instellingen en overheden en komt de bevolking er nauwelijks aan te pas. Op alle niveaus van activiteit zal men er zoveel mogelijk voor moeten waken dat de stem van de bevolking in alle welzijnsbeslissingen de hoofdrol speelt en dat het hele web van organisaties zoveel mogelijk gevuld wordt met wat leeft in de diverse cliënt-systemen waarvoor zij bedoeld zijn.¹³

Op welke manier een eigentijdse wijze van werken 'aan het samenleven' zich gaat ontwikkelen t.b.v. een werkelijk democratisch welzijnsbeleid (dus met in acht-neming van deze drie invloedssferen), komt aan de orde in hoofdstuk II.

SAMENVATTING HOOFDSTUK I

1. Samenlevingsopbouw moet gezien worden tegen de achtergrond van de zich veranderende moderne maatschappij.
2. Deze verandering is aan een zestal facetten gesignaleerd: de bevolkingsgroei, toename van de technische kennis, industrialisatie en groei van de dienstensector, urbanisatie, stijging van de welvaart, wijzigingen in waarden en normen.
3. De resultaten op het gebied van de welvaart zijn de deelnemers aan de maatschappij niet genoeg: men wil meer, men wil een welzijnsmaatschappij en niet alleen een maatschappij waar de welvaart hoog ontwikkeld is.

4. Alom valt dit verlangen te signaleren. Er is een onbehagen over het huidige functioneren van de maatschappij, men voelt dat de samenleving veranderbaar is. Er is een verlangen naar fundamentele democratisering. De nieuwe uitdaging aan de huidige maatschappij is: hoe kan langs zo democratisch mogelijke weg een zo hoog mogelijke graad van welzijn bereikt worden.

5. Welzijn is een toestand waarin de leden van een collectiviteit of sociale categorie (buurt, gezin, wijk, gemeente, land, streek, bevolkingsgroep, etc.) voldoening ervaren in het geheel van de belangrijke individuele en gezamenlijke aspecten van hun leven.

cipatie (= zelfwerkzaamheid) van de bevolking onmogelijk wordt. Ook hier zal de opbouwconsulent veel intergroepswork moeten doen naast groepswork en gespreksvoering in het kader van de motiveringsarbeid tot de zelfwerkzaamheid.

Juist daar, waar het bijzonder moeilijk is de bevolking tot zelfwerkzaamheid te brengen, zal men de opbouwwerker te hulp roepen. Het is onnodig opbouwwerkers in te zetten, waar spontaan processen van 'maatschappelijke opbouw' ontstaan, waar de samenleving uit zichzelf voldoende functioneert, tenzij als een parttime-handreiking. In zeer gecompliceerde situaties (bijv. in buurten met veel probleemgezinnen) zal men op korte termijn moeilijk resultaten kunnen verwachten.

SAMENVATTING HOOFDSTUK II

1. Het begrip maatschappelijk opbouwwerk werd in 1951 geïntroduceerd als aanduiding voor wat men als een nieuwe werksoort begon te zien, naast het maatschappelijk werk: een aantal activiteiten en instellingen die men wilde gaan subsidiëren of reeds subsidieerde, m.n. ten behoeve van de maatschappelijke begeleiding van de bevolking in de zgn. ontwikkelingsgebieden. Men wilde daarbij deze bevolking zelf meer verantwoordelijkheid laten dragen voor haar eigen leefmilieu.

2. Door dit laatste element was er verwantschap met het Amerikaanse begrip 'community organization'. Dit begrip was ook in Amerika verre van duidelijk, omdat het zowel werd gebruikt ter aanduiding voor bepaalde activiteiten in de welzijnszorg (vooral coördinatie en planning); voor al of niet gestimuleerde processen van zelfwerkzaamheid op lokaal niveau (community action), en voor een heel specifieke wijze van non-directief werken met samenlevingsverbanden (door beroepskrachten).

3. Omdat maatschappelijk opbouwwerk aanvankelijk vooral nodig werd geacht in de ontwikkelingsgebieden, was het begrijpelijk dat er ook veel aandacht uitging naar overeenkomstige arbeid, die in de naoorlogse jaren in de ontwikkelingslanden op gang werd gebracht. De internationale aanduiding daarvoor was 'community development'.

4. Maatschappelijk opbouwwerk had als belangrijke instrumenten het werken met groepen en het voorlichtingswerk, en het op gang brengen van projecten van lokale actie, respectievelijk aangeduid met

'sociaal groepswork' en 'community organization'. Bij beide instrumenten was het ontwikkelen van eigen verantwoordelijkheid en zelfwerkzaamheid een belangrijk gegeven.

5. Voor de toepassing van deze instrumenten en andere nader omschreven werkvormen werd door het Ministerie het particulier initiatief ingeschakeld. Subsidieregelingen werden ontworpen en de levensbeschouwelijke instellingen voor maatschappelijk werk tot medewerking gestimuleerd. Bestaande instellingen (buurthuizen en provinciale stichtingen voor maatschappelijk werk) kregen daarbij speciale taken toebedacht en de stichting van nieuwe instellingen voor maatschappelijk opbouwwerk bevorderd (welzijnsstichtingen, stedelijke en wijkopbouworganen.).

6. Experimentele subsidies werden verstrekt om nieuwe werkvormen te ontwikkelen. Met name de zgn. zelf-onderzoeken op dorps- en streekniveau werden vanuit de Verenigde Staten geïntroduceerd. Grote bedragen werden geïnvesteerd voor infrastructurele verbeteringen in de ontwikkelingsgebieden en de voorlichting en begeleiding op maatschappelijk en sociaalcultureel gebied aldaar.

7. De wetenschappelijke verdieping werd bevorderd door de uitzending van deskundigen overzee en door de bijwoning van en deelneming aan internationale studie-bijeenkomsten. Naarmate de eigen ervaring met maatschappelijk opbouwwerk groter werd begon men zich kritischer op te stellen ten opzichte van de buitenlandse theorie en praktijk. Tenslotte kwam een wetenschappelijk instituut tot stand, dat zich moest gaan bezighouden met praktisch gerichte wetenschappelijke arbeid op dit gebied: het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw.

8. Als stromingen kan men ook in ons land onderscheiden: een groepering die zich nog niet los heeft gemaakt van de opvatting, dat maatschappelijk opbouwwerk vooral een vorm van sociale welzijnszorg is; een groepering die zich meer sociaal-agogisch opstelt en vooral verwantschap ziet met het sociaal-cultureel vormingswerk; en een groepering die in stijgende mate pleit voor de eigenstandigheid van een nieuwe sociale functie.

9. In Amerika kwam na het verschijnen van Ross' boek in 1955 de discussie eerst goed op gang. Een belangrijke stap vooruit was de vergelijkende studie van de leerlingen van Kurt Lewin (Lippitt, Watson en Westley) die een poging deden om tot een algemene theorie van geleide sociale verandering te komen (1958). In de jaren 60 komt er vooral kritiek op de geringe praktische resultaten van de

non-directieve benadering en wordt in sterke mate de noodzaak van sociale actie en sociale hervorming bepleit.

10. In Nederland volgt men op een afstand deze ontwikkelingen. Het boek van Ross, in 1957 in een Nederlandse vertaling verschenen, werd gevolgd door Boer's boek in 1960, dat een geslaagde poging deed Ross voor Nederlandse verhoudingen operationeel te maken. Doordat het boek van Lippitt c.s. nooit in het Nederlands werd vertaald, sijpelde de daarin ontwikkelde theorie slechts geleidelijk door naar het veld. Ditzelfde is het geval met latere ontwikkelingen. Aan het einde van de jaren 60 neemt de discussie weer toe. Men gaat steeds meer oog krijgen voor het verschil in doelstelling van sociale actie en sociaal-agogische arbeid.

11. Met name werkt verhelderend, dat men onderscheiden gaat tussen functie, proces en methode.

Samenlevingsopbouw is een functie in de maatschappij; deze functie houdt in alle streven naar verhoging van het welzijn (levensvol-doening) van de leden van de maatschappij.

De functie van samenlevingsopbouw kan zich op twee manieren voltrekken:

- a. in spontane of gestimuleerde democratische processen, waarin de bevolking door participatie en zelfwerkzaamheid de samenleving naar een situatie van groter welzijn brengt. Deze processen worden verder aangeduid met *maatschappelijke opbouw*.
- b. door een reeks activiteiten van deskundigen, speciaal geïnteresseerden of andere geselecteerde groepen, zonder dat dit door brede groepen van de bevolking begrepen en gedragen wordt.

Opbouwwerk is een specifieke sociaal-agogische methode om de bevolking te activeren op democratische wijze tot zelfwerkzaamheid te komen. Opbouwwerk is dus een methode, aan te wenden in het proces van de maatschappelijke opbouw. *Samenlevingsopbouw*, *maatschappelijke opbouw* en *opbouwwerk*, verhouden zich tot elkaar als *functie*, *proces* en *methode*.

III. Opbouwwerk als een sociaal-agogische methode

Degenen onder de lezers die met de auteurs het grote belang van de democratisering van onze samenleving onderschrijven en het actief medewerken van de bevolking daaraan (hoofdstuk I), zullen zich afvragen op welke wijze het opbouwwerk de waarden van eigen verantwoordelijkheid, betrokkenheid en zelfwerkzaamheid (hoofdstuk II) kan ontwikkelen in concrete situaties. Om deze vraag gaat het in dit hoofdstuk. Daarvoor stellen wij aan de orde allereerst het professionele karakter van de methode (A. Essentiële elementen), vervolgens de noodzakelijke vaardigheden van de werker (B. Instrumenten en technieken van het opbouwwerk) om daarna in te gaan op problemen van toepasbaarheid en doelmatigheid (C. Strategie van de werker).

A. ESSENTIËLE ELEMENTEN VAN DE METHODE

Het gaat om een methode, dat wil zeggen om een vaste, weldoordachte wijze van handelen om een zeker doel (namelijk eigen verantwoordelijkheid en zelfwerkzaamheid in de samenleving) te bereiken.¹ Deze arbeid richt zich op collectiviteiten of sociale categorieën in de samenleving, die wij aanduiden als *cliënt-systemen*. Deze arbeid is geen werk voor vrijwilligers. Zoals gezegd gaat het om een vaste weldoordachte wijze van handelen. Deze methode wordt gehanteerd door daartoe opgeleide beroepskrachten. Wat is dan die wijze van werken, wat is de *rol van de werker*? Het professionele karakter van die wijze van werken wordt zichtbaar in de wijze van benadering van de cliënt-systemen. Een aantal uitgangspunten daarbij, in de literatuur vaak *principes* genoemd, wordt daarbij steeds in het oog gehouden. Het cliënt-systeem, de rol van de werker en de principes behoren tot de essentiële elementen van de methode. In de hier volgende paragrafen zullen zij aan de orde gesteld worden.

opmerking, de inschakeling van de prestigejager en de informele leider. Voor de werker die wat groots wil verrichten, is het werken aan bescheiden doeleinden en kleine voorzieningen misschien weinig aantrekkelijk. Wanneer hij echter bewust kleine elementen weet te plaatsen in een strategie op lange termijn, en ervan uitgaat dat het in het opbouwwerk niet gaat om het bevredigen van persoonlijke emotionele behoeften, maar om de groei van collectieve houdingen van zijn cliënt-systeem, dan zal hem deze wijze van werken tot grote doelmatigheid kunnen voeren.

3. *Complicerende factoren*

Er is een aantal problemen aan de orde geweest, dat het de opbouwwerker niet gemakkelijk maakt, op de juiste wijze te functioneren. Er werd gewezen op de noodzaak van de deskundigheid en vraagstukken van doelmatigheid kwamen aan de orde, er is een reeks van omstandigheden die min of meer buiten de methode zelf zijn gelegen en die toch grote invloed hebben om met succes te kunnen werken. Ook met deze omstandigheden moet de werker in zijn strategie rekening houden. Zoals bij iedere jonge professie is er het probleem van de status van het nieuwe beroep. In Noord-Amerika is er eerst sedert 1935 enige tekening gekomen in wat men dan daar gewoonlijk met *community organization* aanduidt. Na 1950 hebben de Nederlanders zich ijverige leerlingen getoond en het mag gezegd zijn, dat zij een eervolle plaats innemen in de internationale beweging. De ervaringen zijn nog zeer beperkt, maar toch komt men van overal zien naar wat er in Nederland gebeurt. Dit komt ongetwijfeld ook, doordat er hier gestreefd is naar een eigen ontwikkeling, die aansluit op de Nederlandse tradities en Nederlandse verhoudingen. Dit neemt niet weg, dat met name de theorievorming nog een zeer zwakke basis heeft, wat het Nederlandse opbouwwerk overigens deelt met de Amerikaanse *community organization*.³⁹ Er is nog weinig fundamenteel denkwerk verricht en evaluatieonderzoek van ervaringen in de praktijk, waarop de zogenaamde *practice-theory* zou moeten steunen, is nog nauwelijks aangepakt.

Dit heeft weer gevolgen voor de opleidingen die nog zwak ontwikkeld zijn en die uiteraard ook nauwelijks verder kunnen zonder het genoemde onderzoek en zonder theoretische bezinning. Dit heeft dan weer zijn weerslag op de vakbekwaamheid van de werkers, die in het algemeen meer intuïtief dan systematisch te werk moeten gaan. De vakliteratuur is nog zeer beperkt, al mag het verschijnen van het boek van Mej. J. Boer als een keerpunt ten goede worden beschouwd. Er is

een aantal tijdschriften, die van tijd tot tijd aandacht besteden aan het opbouwwerk, waaronder het NIMO-bulletin een bijzondere plaats inneemt, omdat het meer expliciet aan het opbouwwerk is gewijd; daarnaast vooral ook tijdschriften als de Schalm en Maatschappelijk Welzijn. Aan het werk van het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw, dat sedert 1966 als wetenschappelijk centrum voor de bevordering van het opbouwwerk is gaan functioneren is, zoals eerder gezegd, bijlage V gewijd. Dat het opbouwwerk nog geen vaste plaats heeft bij het publiek is dus wel duidelijk. Dat dit voor de werker echter bijzonder vervelend is, wanneer hij zijn dienstverlening komt aanbieden, behoeft dan ook nauwelijks toelichting. Zijn eerste taak is het duidelijk maken van zijn rol, maar dan moeten wij echter wel weten wat hij kan en wat hij mag. Dit is overigens een probleem dat voorlopig nog niet zal worden opgelost, als men ziet hoe oudere verwante vormen van hulpverlening in het maatschappelijk en cultureel werk, eveneens in ernstige mate met dit probleem worstelen. Een bijzonder verwarrende complicatie is de onduidelijkheid van het beroep. Er zijn functionarissen die zich bezig willen houden met bevolkingsgroepen en die educatief bezig willen zijn in de zin van de methode door ons uiteengezet, maar er zijn er ook die hun taak vooral structurend zien op het terrein van de dienstverlening, of planend ten behoeve van het beleid. Zoals wij eerder uiteenzetten is in verschillende dimensies van onze samenleving werken met cliënt-systemen mogelijk, maar dat met de subdoeleinden de wijze van werken, de strategie aanpassing behoeft, zal hier wel geen verdere uiteenzetting behoeven. Hoe dit werken in de verschillende schalen verschilt, maar in het essentie hetzelfde blijft, willen wij demonstreren aan twee case-studies in het volgende hoofdstuk.

SAMENVATTING HOOFDSTUK III

1. Opbouwwerk als sociaal-agogische methode van vakkundige hulpverlening aan een collectiviteit of sociale categorie heeft als doelstelling, op een non-directieve wijze de eigen verantwoordelijkheid van een dergelijk cliënt-systeem te activeren.
2. In zijn werkwijze zal een werker (op macro-niveau geheten: opbouwadviseur, op meso-niveau: opbouwconsulent, op micro-niveau: opbouwwerker) rekening houden met de structuur en functie van een cliënt-systeem, met de omvang en bewerkbaarheid, de aard van de behoeften en de activeringsmogelijkheid.

3. De methode zelf stelt echter evenzeer bepaalde eisen. Zij is namelijk principieel non-directief, daarom zal de werker vooral begeleider en katalysator zijn:

- zijn cliënt-systeem moeten aanvaarden zoals het is; zijn waarden ontzien;
- zijn tempo van activiteiten (relatielegging, diagnose, motivering, programmering en eventuele actie) afstemmen op het tempo van het cliënt-systeem, ook in zijn diverse onderdelen (aandacht voor minderheden);
- het cliënt-systeem zijn eigen doelen laten vaststellen en wegen laten bepalen waarop het tot actie wil komen; stimuleren en versterken waar nodig;
- geen vormen of besluiten opdringen, waaraan het cliënt-systeem nog niet toe is.

4. De methode van het opbouwwerk is ook een samenstel van technieken, waarvan sommige meer relatieve betekenis hebben dan andere. Ieder project vraagt een keuze uit deze technieken in het kader van de planning van de werkzaamheden. Afhankelijk van deze planning zal gebruik gemaakt worden van technieken van:

- verkenning en diagnostisering;
- motivering en stimulering;
- programmering en organisatie;
- evaluatie.

Daarnaast zijn er een aantal aanvullende technieken, die al te vaak worden verwaarloosd, zoals rapportage, verbale communicatie en financiële administratie, waarop vele projecten zijn stukgelopen.

5. Het opbouwwerk heeft als bijzondere instrumenten het zelf-onderzoek en het intergroepswerk ontwikkeld. Zij zijn vooral van belang voor het bewerken van participatie en communicatie — knelpunten in ieder opbouwproject. Zij zijn echter geen noodzakelijke vereisten voor ieder opbouwproject.

6. De strategie van de werker dient gebaseerd te zijn op een juist begrip van de taak van het opbouwwerk op lange termijn, waar in iedere fase van een project de juiste technieken en instrumenten worden ingezet en met alle aandacht voor het detail.

7. Om redenen van doelmatigheid is een non-directieve houding niet steeds vol te houden in ieder onderdeel van een project. De verwachtingen van cliënt-systemen, van opdrachtgever, van de subsidiërende overheid en van de samenleving als zodanig maken een flexibele opstelling noodzakelijk. Een meer actie-gerichte houding

mag echter nooit voortkomen uit een gebrek aan deskundigheid van de werker of een overigens begrijpelijk ongeduld om met resultaten te komen.

8. Naast een van onderaf werken is er in het opbouwwerk een paraplu-benadering denkbaar, maar dan toch zo te interpreteren, dat de arbeid met het cliënt-systeem een stimulering blijft tot eigen verantwoordelijkheid en zelfwerkzaamheid. Intergroepswerk is hier het aangewezen instrument.

9. In alle projecten van opbouwwerk moeten de vragen waaraan men werkt (de indicaties), met wie men werkt (de participanten) en hoe men werkt (de instrumenten) fasegewijs als professionele elementen zijn verdisconteerd. De rollen van de werker dienen te zijn afgestemd op de behoeften in iedere fase van het project.

10. Bij het opstellen van een werkplan spelen professionele en structurele elementen een rol. De structurele, voortkomende uit de specifieke situatie waarin de werker is geplaatst — verwachtingen van de subsidiërende overheid, werkgever, cliënt-systeem — worden ontleend aan de grotere samenleving waar de specifieke situatie nu eenmaal deel van uitmaakt. Het ontbreken van een duidelijk beroepsbeeld en de onzekerheid van de werker als gevolg van de vaagheid van het nieuwe beroep, maken het stellig niet eenvoudig de juiste subdoeleinden bij het ontwerpen van een strategie te kiezen.

mogelijkheid misverstanden uit de weg te ruimen, verzoenend op te treden waar dat nodig blijkt. Men hoort niet alleen, men geeft ook informatie en kweekt positieve houdingen. Wanneer tijdens het project van het streek-zelf-onderzoek ergens moeilijkheden rezen, weerstanden optraden, kwam dit de stafdocenten snel ter ore — via stagiaires of begeleidingscommissie — en trokken zij er onmiddellijk op af om de 'kwesties' door te spreken, mee te werken aan oplossingen en verzoeningen. Dit werd bijzonder gewaardeerd en versterkte het vertrouwen in het project aanmerkelijk. De diagnose leverde in beide projecten materiaal voor het zelf-onderzoek. Dit speelde zich in eerste instantie af in de persoonlijke contacten, maar kreeg zijn geformaliseerde vorm in gespreksgroepen en bijeenkomsten. Dit gold ook voor de zgn. voor-programmering van de gezamenlijke planning. De ideeën, geboren in persoonlijke contacten en discussiegroepen werden vastgelegd in een uitvoerige rapportage en zijn later gebruikt voor de discussiegroepen en planning-bijeenkomsten.

3. *Zelf-planning en programmering*

Eerder onderscheidde wij rollen van begeleider, katalysator, deskundige en therapeut.⁶ Misschien is in de praktijk een dergelijke onderscheiding te cerebraal. Is de rol van iedere non-directieve hulpverlener niet steeds samengesteld uit al deze componenten?

Zelf laten plannen betekent terughouding: niet omver-praten, geen pressie uitoefenen, geen intimidatie of misleiding, niet de beslissing in feite zelf nemen en gaan uitvoeren. Het is vertrouwen hebben in de eigen verantwoordelijkheid en zelf-werkzaamheid. Het is begeleiding en katalytisch werken (maar deskundig — zowel t.a.v. sociale technieken als uitwendige middelen), soms therapeutisch.

In project A ging Mevrouw A. in haar planning-bijeenkomst zo te werk, dat zij diagnostisch-motiverend de slachtoffers aan het woord liet, dat zij de groep met plannen liet komen, zorgde voor technische gegevens, therapeutisch de groep zich liet afreageren op de gezinszorg. Op het juiste moment, als de groep vast dreigde te lopen, trad zij katalyserend, motiverend, expert-technisch, therapeutisch op.

De discussies in project B waren geopend door het consulenteenteam, maar daar had men zich beperkt tot het geven van eenvoudige instructies over 'eerlijk discussiëren', over de procedure, daarna had men de groepen zelf laten werken. De stafdocenten woonde de discussies niet bij. Er was voor iedere groep een stagiair aanwezig, die het verslag moest maken, eventuele wensen van de groep aan de leiding overbracht, maar niet mocht mee-discussieren.

De afsluitende bijeenkomsten waren opgezet als planning-bijeenkomsten. Na de diagnose en motivering moesten de discussies resulteren in voorstellen. Hier moesten de groepen zelf met voorstellen komen, en hier aanvaardden de stafdocenten hun verantwoordelijkheden in een viervoudige rol, door het geven van aanmoediging, het mee helpen vinden van mogelijkheden (bijv. door subsidiemogelijkheden en service-instituten aan te wijzen, het laten zien van oplossingen elders) het brengen tot conclusies en waar nodig het opvangen van gerezen tegenstellingen en het helpen ombuigen in positieve richting.

4. *Uitvoering en actie, institutionering daarvan*

Een project van opbouwwerk eindigt bij de zelf-planning. De uitvoering is geen taak voor de opbouwwerker, maar voor het cliënt-systeem zelf. Het spreken van 'uitvoerend opbouwwerk' is theoretisch gezien een 'contradictio in se'. De praktijk van het opbouwwerk ligt anders. Met recht mag men verwachten dat een 'werker' op de achtergrond aanwezig blijft, om het cliënt-systeem te helpen de juiste middelen te vinden, om te blijven steunen waar dit nodig is, om nieuw rijzende moeilijkheden mee het hoofd te helpen bieden. In beide projecten is dit ook gebeurd. Zowel Mevrouw A. als het stafdocenten-team hebben na de afsluiting van het planning-proces talloze malen te hulp moeten komen, wanneer het weer eens scheef dreigde te lopen. Men kan dit de nazorg noemen.

Toch zijn deze fasen niet tot in het oneindige te rekken. Er komt een tijd van 'weg wezen', van een beëindiging van de 'hulp tot zelf-hulp'. Opbouwwerk is een tijdelijke hulp-verlening: maar deze mag niet worden beëindigd vóór er een vorm is gevonden, die de continuïteit van de op gang gebrachte zelfwerkzaamheid verzekerd, tot dat de gestelde doelen zijn bereikt. Er moet een noodzakelijke vorm van institutionalisering gevonden worden, die niet in strijd is met het dynamische karakter van het opbouwwerk. Aan de mogelijkheid van institutionalisering zo, dat de flexibiliteit van de werker niet in gevaar komt, zal in het volgende hoofdstuk aandacht worden geschonken.

SAMENVATTING HOOFDSTUK IV

In dit hoofdstuk werden twee projecten aan de orde gesteld:

1. Een uit de micro-schaal en een uit de meso-schaal. Een pro-

ject uit de sfeer van de sociale dienstverlening en een uit de sfeer van het sociaal-culturele vormingswerk. In het eerste project zien wij een gekwalificeerd maatschappelijk werkster aan het werk, in het tweede werd gewerkt met twee stafdocenten van een sociale academie en vier stagiairs-leerlingen van de sociaal-culturele studierichting. Maar in beide gevallen merkt men grote overeenkomst in werkmethode, omdat het gaat om de non-directieve benadering van het opbouwwerk.

2. Scherp wordt gelet op de waarden van het ontwikkelen van de eigen verantwoordelijkheid en zelfwerkzaamheid van het cliënt-systeem, in het ene geval gerepresenteerd door vrijwilligers uit de buurt, in het andere door geïnteresseerden uit de regio. In beide gevallen is er moeite gedaan deze representanten te betrekken uit alle lagen van het cliënt-systeem. In het eerste geval ging het voornamelijk om huisvrouwen en jongemeisjes, relevant voor het op te lossen probleem. In het tweede geval waren het vooral ouders en de informele en formele leiders uit de regio, die bereikt moesten worden om het pedagogische probleem bewust te maken en er aan te laten werken.

3. De keuze van de instrumenten en technieken loopt uiteraard uiteen, ook de wijze waarop en wanneer deze worden gehanteerd binnen de strategie van de werker. In het eerste geval is de diagnostische fase er vooral een van het nagaan van de reeds bestaande motivering ten aanzien van het aan te vatten probleem en het kijken of er reeds incidentele oplossingen bestaan, die men niet wil doorkruisen. In het tweede geval blijkt een grondige voorlichting nodig om het cliënt-systeem te confronteren met het nog niet herkende probleem. Hiervoor wordt het instrument van het zelf-onderzoek gekozen. Maar aan dit proces van zelf-diagnose gaat een lange periode van inventariserend onderzoek vooraf, voordat ook het team de knelpunten duidelijk voor ogen staan.

4. De rol van de werker wordt in beide projecten bepaald door het karakter van de problematiek en het tempo van het project is afhankelijk van de mogelijkheden het cliënt-systeem tot planning en actie te bewegen. In het eerste project is de rol meer begeleidend en expert-technisch, in het tweede therapeutisch en katalytisch. In het eerste project is de terughoudendheid van de werker opvallend. De grote zelfbeheersing die Mevrouw A. toont om door te gaan met haar bezoeken tot zij weet, dat zij het helemaal rond heeft, is de oorzaak van haar snelle en grondige succes, wanneer zij de groep ten

slotte bijeenroept voor gezamenlijke diagnose, planning en actie. In het tweede project verlopen de fasen zeer geleidelijk. De problematiek is zeer gecompliceerd en er moet gekozen worden voor prioriteiten, er moet een planning gemaakt worden op lange termijn en er moet een structuur worden geschapen, die het cliënt-systeem nog jaren in beweging zal moeten houden.

1. Instellingen voor samenlevingsopbouw zijn de meest aangewezen instellingen om opbouwwerkers in dienst te nemen. Naast andere instrumenten als onderzoek, planning, advisering, documentatie en voorlichting hechten zij — zowel in micro-, meso- als macro-schaal — grote waarde aan de methode van het opbouwwerk om mentale-, milieu- en institutionele opbouw in hun werkgebieden tot stand te brengen. Slechts bij uitzondering rekenen zij het opbouwwerk niet tot hun taak.

2. Het opbouwwerk ondernomen vanuit de instellingen voor samenlevingsopbouw heeft steeds een mentaal, een actie- en een organisatorisch aspect. Naarmate men met een groter territorium te maken heeft, is er een begrijpelijke neiging zich van het grondvlak te verwijderen en met een ander soort cliënt-systemen te gaan werken. Men gaat de verantwoordelijkheden ook anders zien. Grote instellingen zullen zich vooral geroepen voelen bij te dragen tot de planning van het welzijnsbeleid en aan institutionele opbouw te doen. Kleinere instellingen zullen vooral de totstandkoming van een goede dienstverlening nastreven en zich op milieu-opbouw richten. De kracht van de kleine instellingen is dat zij door het directe contact met de bevolking de mogelijkheid hebben deze aan te sporen tot solidariteitsacties, waardoor de mentale opbouw bevorderd wordt.

3. De bijdrage van de opbouwwerker in de micro-schaal is vooral de bevordering van de participatie van de bevolking in het samenlevingsgebeuren, de bijdrage van de opbouwconsulent in de meso-schaal is vooral de bevordering van de communicatie tussen bevolkingscategorieën, die van de opbouwadviseur in de macro-schaal is er vooral een om ons bestel, onze instituties, meer democratisch te laten functioneren. Er is alleen van opbouwwerk sprake, wanneer dit op een sociaal-agogische wijze geschiedt. De strategie, die in de verschillende fasen door deze werkers daarbij gevolgd wordt is niet zonder meer identiek, al zijn er uiteraard door de methode voorgeschreven essentiële elementen, die in het oog gehouden moeten worden.

4. Opbouwwerk als methode kan ook door instellingen van maatschappelijk werk, agrarische instellingen, culturele instellingen en pastorale instellingen worden gedaan. In de regel worden zij niet door de centrale overheid als opbouwwerkers gesubsidieerd.

Tabel 12. Algemeen overzicht van de gesubsidieerde instellingen voor opbouwwerk in Nederland op 1 september 1968.

Instellingen	Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Gelderland	Utrecht	Noord-Holland	Zuid-Holland	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg	Totaal
I. Provinciale Instellingen voor Overleg en Advies op Maatschappelijk terrein (Provinciale Opbouworganen)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
II. Plaatselijke Instellingen voor Overleg en Advies op Maatschappelijk terrein (Stedelijke Opbouworganen)	1			2	3	1	2	2		2		13
III. Instellingen voor Territoriale Samenlevingsopbouw (Regionale Opbouworganen)	6	3		9	3		2	2	2	2	2	31
IV. Instellingen (resp. projecten) van Sociale Wijkopbouw (Wijkopbouworganen)			1	1		1	6	5		4		18
V. Instellingen voor Buurtwerk (Buurtopbouworganen)	8	7	10	4	3		19	9		20	4	84
Totaal op micro-, meso-, en macro-schaal:	16	11	12	17	10	3	30	19	3	29	7	157

Bron: Nimo-stencil no. 4, Overzicht instellingen Samenlevingsopbouw, Den Haag 1968.

VI. Ten besluit

In hoofdstuk I is getracht een beschrijving te geven van een aantal ontwikkelingen in onze samenleving, die merkwaardigerwijs een groeiend onbehagen voortgebracht hebben bij de bevolking in plaats van een groeiend welbehagen. Er is aandacht gevraagd voor het welzijn als nieuw object voor het beleid. Een van de kernpunten van het welzijnsbeleid is de aandacht voor maatschappelijke opbouw: spontane of gestimuleerde democratische processen, waarin de bevolking door participatie en zelfwerkzaamheid de samenleving naar een situatie van groter welzijn brengt.

In hoofdstuk II is aangeduid welke ontwikkelingen de zorg voor maatschappelijke opbouw in praktijk en theorie, zowel in Nederland en Amerika heeft doorgemaakt. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt een onderscheid gemaakt in functie (samenlevingsopbouw), proces (maatschappelijke opbouw) en methode (opbouwwerk).

Hoofdstuk III houdt zich vervolgens bezig met het opbouwwerk als sociaal-agogische methode. Achtereenvolgens worden de essentiële elementen, de instrumenten en technieken en de strategie van de werker aan de orde gesteld.

In hoofdstuk IV wordt een aantal praktijkgevallen nader geanalyseerd, terwijl in hoofdstuk V de instellingen van waaruit het opbouwwerk bedreven wordt aan een nadere beschouwing onderworpen worden.

Het zal iedereen duidelijk zijn dat dit boek een poging is tot scherpere omlijning van de methode van het opbouwwerk. Als zodanig is het niet meer dan een eerste begin. Een vraag die zich tenslotte opdringt is: zal de ontwikkeling van de methode zich voortzetten en wat dient er dan nog allemaal voor werk verricht te worden?

In hoofdstuk I is aangetoond dat de vraag naar opbouwwerk ten nauwste samenhangt met de gehele maatschappelijke ontwikkeling. De toekomst van het opbouwwerk zal bepaald worden door de ontwikkeling van de samenleving en het karakter van het welzijnsbeleid daarin.

A. DE TOEKOMST EN HET WELZIJSNBELEID

Vroegere generaties zagen de maatschappij als een onwrikbaar gebouw, waarin voor de één nu eenmaal een fijn plaatsje gereserveerd was en voor de ander een minder fijn plaatsje. Men zag niet veel kans de maatschappij of de cultuur te veranderen. Wel hoopte men in sommige tijdperken op betere tijden en droomde men van volmaakte toekomst. In andere perioden werd de mens gekenmerkt door een dof pessimisme, waarin verwacht werd dat de samenleving regelrecht op hel en verdoemenis zou afstevenen. Veel (ellendige) situaties werden uitgelegd als een aardse onaangenaamheid die God in zijn ondoorgroondelijke wijsheid voor de mensheid uitgedacht had en wat dus in principe goed was. Bekend is de uitspraak: God heeft de standen gewild.

De laatste twee eeuwen is dit levensgevoel grondig veranderd. Langzamerhand zijn de mensen gaan ontdekken, dat de maatschappij niet als het ware een onbeweeglijk duister hok is waar we met zijn allen nu eenmaal inzitten, maar dat cultuur en maatschappij bestanddelen zijn van een soort ingewikkeld toneelspel, dat we naar eigen genoegen in kunnen richten. Dit gevoel begint steeds sterker te leven en we zien dat ook allerlei personen en groepen optreden die op veranderingen aandringen of in ieder geval bestaande toestanden heftig kritiseren, zo niet belachelijk maken. Zoals in hoofdstuk I vermeld: Er ontstaan nieuwe politieke partijen, die wel eens even zullen aangeven hoe het allemaal anders moet, de vakbonden laten duidelijk hun mening horen, de jeugd steekt zijn mening niet onder stoelen of banken, de studenten wensen de universiteit mee te besturen en treden zelf in overleg met de minister van onderwijs en wetenschappen, de bejaarden hebben hun eisen en de vrouwen streven naar meer emancipatie. Vele malen per week wordt er op beschaaft wijze op de beeldbuis gekijfd in forums en discussie-groepen over hoe het allemaal beter kan, terwijl zelfs in ons land een tijdje satirische TV-programma's gebloeid hebben.

Het mag dan zo zijn dat vandaag de dag niet alles te veranderen is, we moeten in ieder geval zorgen dat de toekomstige maatschappij er een is die ons volledig past. Het is daarom dat steeds meer mensen vooruit kijken. De belangstelling is zo groot dat ook de wetenschap zich steeds serieuzer met de toekomst bezig gaat houden. De *futurologie* of het *prospectivisme*, de wetenschap der toekomst (een soort 'omgekeerde' geschiedenis) houdt zich bezig met de toekomst

van de samenleving. Momenteel begint deze wetenschap steeds meer beoefenaren te krijgen en allerlei onderwerpen worden bestudeerd tegen de achtergrond van het magische jaar 2000. Er wordt gestudeerd op de economie, het leger, het onderwijs, het gezin, de kerk etc... in het jaar 2000.

Hoe zal het gesteld zijn met het menselijk welzijn in het jaar 2000? Gelukkig is die vraag niet direct compleet te beantwoorden. Het is ook eigenlijk een beetje een verkeerde vraag. Als de toekomstige maatschappij iets is wat we zelf in de hand hebben, dient de vraag te zijn: hoe willen we eigenlijk dat ons welzijn er uitziet in het jaar 2000.

Nu kunnen we veel zelf uitmaken, maar een aantal dingen met betrekking tot onze Nederlandse samenleving staat toch min of meer voor de toekomst vast:

- Mensen zullen in de toekomst zakelijker, rationeler tegen het leven aankijken. Bij het organiseren zal de levensbeschouwing als organisatie-principe niet meer meespelen. De beroemde katholieke geitenfokvereniging en de meisjessportvereniging op gereformeerde grondslag zullen we moeten missen.
- Er zullen meer kansen zijn voor iedereen in allerlei zaken van sociale en culturele aard te participeren, er zullen steeds minder speciaal bevoorrechten zijn, allerlei instellingen zullen sterk gedemocratiseerd zijn.
- De wetenschap zal een steeds grotere rol gaan spelen. Het beleid zal zich minder later leiden door improvisatie-drift en meer door sociaal-wetenschappelijk onderzoek.
- De beroepsbeoefenaren zullen steeds minder werkzaam zijn in de landbouw, minder in industrie en veel meer in de zgn. dienstverlenende beroepen.
- De welvaart zal fors stijgen (o.a. tot uiting komend in een verdubbeling van de huidige reële inkomens), de vrije tijd zal toenemen. Niet iedereen zal meer behoeven te werken, omdat niet alle mensen nodig zijn in het productie-proces. De machines werken voor ons.
- We zullen met veel meer mensen zijn (voor 2000 wordt nu geschat plm. 18 miljoen mensen), die allemaal een veel grondiger schoolopleiding zullen hebben gehad dan de huidige generaties en die dus veel deskundiger zullen zijn. Via de massacommunicatiemiddelen zal de bevolking overspoeld worden door informatie.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de Nederlandse samenleving in

de toekomst er aldus uit zal zien: veel 'eigenwijze', welvarende mensen zullen over veel geld en vrije tijd beschikken en op hun eigen democratische wijze hun welzijn willen inrichten.

Nu weten we natuurlijk nog niet hoe het welzijn er in het jaar 2000 uit zal zien. Dat is, zoals gezegd, ook niet mogelijk. Er zijn wel een paar waarschijnlijkheden aan te geven.

- Doordat alles veel democratischer toegaat zullen er alleen nog maar voorzieningen tot stand komen via wetenschappelijk onderzoek en breed welzijnsoverleg in een welzijnsorgaan. Eigenwijze patriarchale bestuurders die op hun eigen houtje en in een idealistische bui zomaar allerlei voorzieningen uit hun duim zuigen moeten zich haasten, want deze wijze van handelen is in de toekomst niet meer mogelijk.

- De bevolking zal zo overspoeld worden door *informatie* en (internationale?) contacten dat het nauwelijks mogelijk zal zijn kennis te nemen van werk en betekenis van allerlei afzonderlijke sociale en culturele instellingen. Het enige wat de bevolking wil weten is: Waar kan ik het halen, waar kan ik mij vervoegen? Zoals de spoorwegen stations hebben en de PTT-postkantoren, zo zullen er in de dorpen en stadswijken sociaal-culturele (welzijns-)centra moeten komen waar je naar toe kan voor je welzijn. Het zal niet zo goed meer mogelijk zijn de bevolking voor katholiek of humanistisch welzijnswerk te interesseren, of de hele bevolking bekend te willen maken met één soort instelling. Deze ontwikkeling bevat voor de momenteel bestaande organisaties de dwingende les om zo spoedig mogelijk met elkaar in overleg te treden, hoe ze zich zo verstandig mogelijk als een gezonde eenheid in de toekomst aan de bevolking gaan presenteren.

- Wat de inhoud van de voorzieningen betreft, kan alleen maar gezegd worden dat ernaar gestreefd dient te worden zoveel mogelijk mensen met zoveel mogelijk gedragswijzen en leefmogelijkheden bekend te maken.

Het is merkwaardig te zien hoeveel mensen zich momenteel aan één soort verkrampde levenswijze vastbinden: ze beoefenen maar één sport (of geen), ze eten altijd dezelfde soort maaltijden, ze komen nooit in het museum, ze komen nooit op een concert, ze praten altijd over hun auto, ze lezen maar één soort boeken, iedere avond kijken ze naar de televisie en ze gebruiken nooit hun handen om zelf eens wat artistieks te maken. Deze eenzijdige leefpatronen zijn niet zo moeilijk te verklaren. De mensen hebben tot nu toe weinig opleiding en

vrije tijd gehad om andere leefmogelijkheden te ervaren. In de toekomst zal het mogelijk zijn dat steeds meer mensen een 'persoonsverbreding' ondergaan wat zeker het welzijn ten goede zal komen.

— Het hele systeem van het beleid voeren op het gebied van het welzijn zal veel rationeler worden. De overheid werkt momenteel met tal van subsidieregelingen, die vele mogelijkheden bieden, maar vaak zo verschrikkelijk gecompliceerd zijn en zoveel rompslomp met zich meebrengen dat het wel erg onaantrekkelijk is zich tegenwoordig in het organisatie-leven te storten. Het is geen zeldzaamheid dat de penningmeester van een eenvoudige instelling met zijn organisatie onder meerdere regelingen valt, waarvoor hij in veelvoud én bij gemeente én bij de provincie én bij het rijk subsidieformulieren in moet vullen. De dringende roep om rationeel handelen zal het hier ook zeker winnen en als de voortekenen niet bedriegen zal er ooit een wet op het sociaal-cultureel welzijn verschijnen, waarin al deze moeilijkheden tot een minimum zijn teruggebracht.

B. DE TOEKOMST VAN HET OPBOUW WERK

Men kan rustig stellen dat de samenleving door blijft koersen naar verdergaande democratisering en verdergaande *rationalisering*. Dit betekent dat het opbouwwerk een 'grote toekomst' tegemoet gaat. Hier moet echter aan toegevoegd worden dat die grote toekomst van het opbouwwerk zich niet automatisch zal realiseren. De methode van het opbouwwerk zoals hij nu is ontwikkeld is nog te weinig gedifferentieerd en getoetst, de werkers in het veld zijn nog te schaars en te weinig herkenbaar, terwijl de instellingen van waaruit het opbouwwerk gepresenteerd wordt in hun structuur en werking nog veel verder doordacht dienen te worden.

1. De ontwikkeling van de methode

De karakterisering van maatschappelijke opbouw als een democratisch proces is theoretisch juist, maar geeft natuurlijk geen enkele aanwijzing op welke gebieden van het werken aan de samenleving dit proces zich voltrekken kan. Bepaalde terreinen lenen zich voor democratisering, terwijl andere veel te gecompliceerd zijn om onderwerp te worden van directe democratie. De industrialisering van de provincie Zeeland bijvoorbeeld door middel van het aantrekken van chemische

bedrijven kan een democratische beslissing zijn. De hoogte van de fabrieksschoorstenen of de aard van de te gebruiken machinerieën is afhankelijk van de stand der techniek en der economie en kan moeilijk met meerderheid van stemmen bepaald worden.

— Veel preciezer zal in de toekomst bepaald dienen te worden welke processen van maatschappelijke opbouw zich slechts spontaan kunnen voltrekken en welke andere processen bewust teweeggebracht kunnen worden. Veel te weinig is tot nu toe bekend welke algemene methoden tot stimulering van de maatschappelijke opbouw bruikbaar zijn, wat hun effect is en in welke situatie, terwijl de specifieke methode van het opbouwwerk in al zijn onderdelen met betrekking tot tal van soorten van cliënt-systemen nader getoetst dient te worden. Daarvan kan nu reeds gezegd worden dat de methode op tal van punten gewijzigd, gedifferentieerd en uitgebreid zal dienen te worden. Het verzamelen van *project-verslagen (case-studies)* om tot vergelijking en analyse te komen en om zo de methode nader te kunnen toetsen is een van de belangrijke opgaven die de opbouwwerkers te doen staat.

2. De schaarste aan werkers en hun onherkenbaarheid

Er wordt hier geen groot geheim onthuld wanneer er vermeld wordt dat er een groot tekort is aan opbouwwerkers. Dit tekort tekent zich af op vier terreinen:

- a. het terrein van de opbouwwerker in de micro-schaal,
- b. het terrein van de opbouwconsulent (meso-schaal),
- c. het terrein van de opbouwadviseur (macro-schaal),
- d. op het terrein van leiding en supervisie aan opbouwwerkers in de praktijk, vooral in de micro-schaal.

Het Ministerie van CRM heeft een beperkte '*man-power-planning*' voor het opbouwwerk opgesteld voor het jaar 1975.¹ Voor het jaar 1975 zijn voor iedere soort werker drie prognoses gemaakt:

1. een prognose waarbij alleen berekend is hoeveel functionarissen extra nodig zouden zijn wanneer het werk op de schaal van 1969 zou worden voortgezet en alleen maar rekening gehouden wordt met de groei van de bevolking;
2. een prognose, die resulteert uit de gedeeltelijke toepassing van een ideale norm;
3. een prognose die resulteert uit de onverkorte toepassing van een ideale norm.

De bovengenoemde man-power-planning is gemaakt t.b.v. de Sociale

Academies, en reikt dus niet verder dan functionarissen die opgeleid kunnen worden op sociale academies, d.w.z. eigenlijk alleen werkers in de micro- en meso-schaal.

De 'ideale' norm voor territoriale cliënt-systemen acht het rapport *voorlopig*, één opbouwwerker en één opbouwconsulent op 80.000 inwoners. In 1975 zullen er in Nederland $\pm$ 170 eenheden van 80.000 inwoners te onderscheiden zijn.

Prognose op de eerste manier, geeft een raming van 50 werkers op territoriaal niveau, op de tweede manier 150 en op de derde manier ($2 \times 170 =$) 340 werkers.

Door het departement is ook een raming 1975 gemaakt voor andere cliënt-systemen, te weten:

- a. voor maatschappelijk zwakke gezinnen (in probleemwijken zgn. *bijzonder opbouwwerk*);
- b. woonwagenebewoners;
- c. buitenlandse arbeiders en andere allochtone groepen.

Opbouwwerk m.b.t. groep a. wordt gezien als een intensivering van het territoriale werk; voor bedoelde probleemwijken rekent men één kracht extra. De planning voor woonwagenebewoners houdt voor 1975 in ongeveer 50 regionale centra, waarvoor telkens een opbouwwerker gedacht is. Men rekent in 1975 met 60 concentraties van buitenlandse arbeiders en 20 voor andere allochtone groepen, die ieder een opbouwwerker zullen moeten hebben. Daarnaast wordt ook nog gedacht aan 'functioneel' opbouwwerk, zoals bijv. in het kader van levensbeschouwelijke samenwerkingsorganen voor maatschappelijk werk. De behoefte aan opbouwwerkers opgeleid aan *Sociale Academies* in 1975 komt er dan aldus uit te zien:

Tabel 13. Raming behoefte aan opbouwwerkers opgeleid aan Sociale Academies 1975.

	Op grond van groei cliënt-systeem	Voorwaardelijke toepassing ideale norm	Onverkorte toepassing norm
Basis-voorziening territoriaal	50	150	340
Andere cliënt-systemen	327	350*	350
Totaal:	377	500	690

* Hier kan dus niet van de ideale norm afgeweken worden.

Bron: Raming van de behoefte aan gediplomeerden Sociale Academies in 1975, Rijswijk 1969.

Bovengenoemde getallen gelden dan alleen nog maar voor de micro- en meso-functies. Voor de macro-functies is tot nu toe geen personeelsplanning gepubliceerd.

De vraag hoeveel opbouwwerkers momenteel in het veld werken is, vanwege de onduidelijkheid der functies niet te beantwoorden. Statistisch is het niet doenlijk, opbouwwerkers, cultureel werkers en maatschappelijk werkers te scheiden.

Op territoriaal micro-niveau werkten eind 1967 141 opbouwwerkers en cultureel werkers (waarvan 60 officieel gediplomeerd, en 33 officiële vacatures). Op het gebied van de andere cliënt-systemen zijn 367 krachten werkzaam (opbouwwerkers, cultureel werkers en maatschappelijk werkers), waarvan 200 officieel gediplomeerd, terwijl er 77 vacatures zijn.

3. De organisatiestructuur

Het zojuist vermelde feit dat statistisch opbouwwerkers, cultureel werkers en maatschappelijk werkers niet afzonderlijk terug te vinden zijn is niet zozeer een onvolkomenheid van de statistiek, maar eerder het gevolg van een praktische *onduidelijkheid in het werkveld*. Wat in realiteit zeer onduidelijk ligt, kan ook niet duidelijk in de statistiek naar voren komen.

Een van de eerste taken in de nabije toekomst zal zijn in het werkveld duidelijk de diverse functies uiteen te halen en organisatorisch vorm te geven. Het is dringend nodig dat duidelijk omschreven wordt welke functies in de micro-, meso- en macro-schaal vermeld dienen te worden en hoe hun onderlinge relatie dient te zijn.

Hoewel het voor de toepassing van een agogische methode zeer belangrijk is dat dit vanuit een evenwichtige organisatiestructuur geschiedt, behoort het niet tot het object van dit boek daarvoor een toekomstbeeld te ontwerpen.